

ŪKIO MECHANIZMO TOBULINIMAS IR VERTĖS DĖSNIO NAUDOJIMAS IŠSIVYSCIOUSIO SOCIALIZMO SĄLYGOMIS

J. NIAURA

Sprendžiant ūkio mechanizmo tobulinimo problemas, „ būtina nukrypstamai remtis socializmo ekonominės sistemos vystymosi dėsniais. Objektivus šių dėsnių pobūdis reikalauja kratytis bet kokių mėginimų valdyti ekonomiką jos prigimčiai svetimais metodais“ (1, p. 7).

Socializmo kūrimo praktika rodo, kad nepakankamas tiesiogiai visuomeninio darbo ir gamybos pobūdžio brandumo laipsnis socializmo sąlygomis objektyviai sąlygoja prekiųjų piniginių santykių su nauju socialiniu turiniu egzistavimą, vertės dėsnio veikimą. Būdami organinė sudedamoji socialistinių gamybinių santykių sistemos dalis, prekiniai-pigininiai santykiai daro esminę įtaką gamybos vystymosi procesui. Todėl socialistinė visuomenė, planingai organizuodama gamybą ir remdamasi moksliniais vertės dėsnio realios veikimo sferos ir jo reguliuojamo poveikio gamybai įvertinimais, privalo parengti konkrečias vertės dėsnio naudojimo formas siekiant skatinti darbą, gerinti gamybinių kolektyvų darbo kokybę, nustatyti reikiamas proporcijas planuose ir jas subalansuoti. Efektyvaus vertės dėsnio socialistinės visuomenės ūkio mechanizme naudojimo uždaviniai reikalauja, kad socialistinė visuomenė visuomeninėje praktinėje veikloje atsižvelgtų į jo esmę, objektyvų turinį, veikimo mechanizmą, galimas ir esamas pasireiškimo formas.

Analizuojant vertės dėsnį socializmo sąlygomis, svarbu atsižvelgti į tai, kad priklausomai nuo viešpatujančių gamybinių santykių specifikos bendri vertės dėsnio bruožai, neprarasdami savo kokybinio apibrėžtumo, konkretizuojasi, keičia savo pasireiškimo formas. Konkretaus gamybos būdo gamybinių santykių ypatumai lemia tai, kad vertės dėsnio turinys įgauna tam tikrų bruožų, esminių savybių, kurios būdingos tik tam gamybos būdai. Skirtinguose istorinio vystymosi etapuose keitėsi objektyvus visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų (toliau — VBDS) kriterijus, jų formavimosi mechanizmas, kainodaros pobūdis, kainų struktūra, jų funkcijos, kainų judėjimo mechanizmas (žr.: 12, p. 106—108). Vertės dėsnio turinio kitimas lemia jo pasireiškimo formų modifikaciją, nors kokybinis vertės dėsnio apibrėžtumas šiuo atveju ir neišnyksta. Vertės dėsnio pasireiškimo formos kinta tik esmės nustatytose ribose. Jeigu tas ribas jos peržengia, tuomet vertės dėsnio esmės nebelieka, lieka tik tuščia forma. Šį momentą svarbu pažymėti, nes dažnai vertės dėsnio esmės pasireiškimo formos ir požymiai, egzistuojantys kapitalizmo sąlygomis, mechaniškai perkeltami į socialistinę ekonomiką ir tapatinami su šio dėsnio turiniu.

Prekiniai-pigininiai santykiai, vertės dėsnis, kurie egzistuoja socializmo sąlygomis, turi savo realų specifinį turinį, kuris neišreiškia komunistinio gamybos būdo esmės. Kadangi prekiniai-pigininiai santykiai objektyviai kyla iš socialistinių gamybinių santykių, yra socializmo ekonominės sistemos funkcionavimo produktas, tai bendras ekonominis prekiųjų-piniginių formų turinys transformuojasi ir atrodo kaip naujas reiš-

kiny, lyginant jį su prieš tai egzistavusiais gamybos būdais. Tai ir lemia vertės dėsnio veikimo specifiką socializmo sąlygomis. Socialistinių gamybinių santykių sistemoje kinta vertės dėsnio vaidmuo, veikimo mechanizmas, jo pobūdis ir veikimo ribos.

Vertės dėsnis reiškiasi per prekių kainas. „Kaina,— nurodė V. Leninas,— yra vertės dėsnio išraiška. Vertė yra kainų dėsnis, t. y. apibendrinta kainos išraiška“ (2, p. 45). Vadinasi, vertės dėsnio naudojimas yra galimas tik per kainas. Planingai organizuotos visuomeninės produkcijos sąlygomis vertės dėsnis naudojamas tiek netiesioginei visuomeninio darbo sąnaudų apskaitai, tiek planingam gamybos proporcingumui formuoti optimaliai siejant reprodukcijos natūrinę-daiktinę ir vertinę puses. Brandžios socialistinės visuomenės ūkio mechanizmas turi užtikrinti dinamišką proporcingumą ir reikiamą ekonomikos subalansavimo lygį. Svarbų vaidmenį šiame procese, mūsų nuomone, turi atlikti vertės dėsnis.

Daugelis tarybinių ekonomistų iki šiol laikosi tos nuomonės, kad socialistinėje ekonomikoje vertės dėsnio veikimas nedaro įtakos liaudies ūkio proporcijų formavimuisi, kad vertės dydis nėra visuomeninio darbo paskirstymo tarp atskirų gamybos rūšių ir šakų veiksnys. Jų nuomone, socialistiniame ūkyje optimalios proporcijos sukuriamos planingai, tiesiogiai reguliuojant gamybą.

Mums atrodo, kad šiuo atveju neatsižvelgiama į vertinių santykių ir vertės dėsnio grįžtamąjį poveikį planingumo santykiams ir planingo liaudies ūkio vystymosi dėsniumi. Prekinė reprodukcijos proceso forma pirminės gamybinės grandies lygiu sąlygoja vertinių ryšių funkcionalumą būtinumą visais socialistinės ekonomikos lygiais ir „aukštais“. Todėl, nebūdamas pagrindinis ir vienintelis liaudies ūkio proporcijų reguliavimo veiksnys, vertės dėsnis neišvengiamai daro tam tikrą poveikį socialistinės reprodukcijos proporcijoms. Šį poveikį būtina analizuoti remiantis keliais aspektais.

Kaip žinoma, vertės dėsnis sąlygoja atskiroms prekių grupėms naudojamo visuomeninio darbo kiekį, kuris turi būti proporcingas visuomeniniam tų prekių poreikiui. Vienos ar kitos rūšies produktų mokios paklausos intensyvumas turi įtakos jų kainoms. Jeigu šiuo atveju gamyba bus plečiama įtraukiant į ūkinę veiklą įmones, turinčias žemą techninį lygį ir darbo našumą, tai atsilieps ir vertės dydžiui. Prekių vertės dydžio pakitimai (padidėjimas arba sumažėjimas), susiję su visuomeninio darbo našumo poslinkiais (su mažėjimu arba didėjimu), reikalauja keisti liaudies ūkio proporcijas. Faktiniai VBDS nukrypimai nuo planuojamų neišvengiamai reikalauja keisti darbo paskirstymo proporcijas.

Ekonominiai poreikiai sudaro planingą liaudies ūkio proporcijų formavimosi pagrindą. Šių poreikių apimtis ir kokybė nustatoma ne vien tik tiesioginiu būdu, bet konkrečiai per paklausą. Vertės dėsnis, atsižvelgdamas į esamus gamybinius išteklius, grįžtamojo ryšio kanalais veikia visuomeninių poreikių formavimosi ir vartojimo optimizavimo procesą. Tuo pačiu, būdamas papildomas planinis orientyras, nustatant racionalų santykį tarp visuomeninių poreikių ir turimų išteklių, vertės dėsnis turi įtakos konkrečių gamybinių proporcijų turiniui, daro poveikį materialinei-daiktinei visuminio visuomeninio produkto struktūrai. Šis vertės dėsnio vaidmuo išauga perėjus prie intensyvios reprodukcijos tipo, kai įsakiama keliama liaudies ūkio struktūros optimizavimo uždavinys.

Mokslinė techninė pažanga spartina visuomeninių poreikių struktūras, jų kokybės ir hierarchijos poslinkius. Vieno ūkininkaujancio centro jėgomis sunku iš anksto nustatyti šiuos pasikeitimus. Atsiranda objektyvus būtinumas atpalaiduoti viršutines valdymo grandis nuo detalaus tiesioginio pirminių struktūrinių grandžių gamybos ir mainų proceso reguliavimo funkcijų, plėsti šių grandžių savarankiškumą sudarant planus ir naudojant lėšas. Toliau tobulinant ūkio mechanizmą, būtina atsakyti neefektyvus centralizuoto kai kurių ekonominių procesų regu-

liavimo, plačiau naudoti vertės dėsnį, ekonominius parametrus, kurių ribose prekių gamintojai patys pasirenka savo veiklos variantus. Tai ypač liečia liaudies ūkio šakas, gaminančias vartojimo reikmenis. Būtina atsisakyti centralizuoto daugelio produkcijos rūšių planavimo, sudaryti įmonėms galimybes gaminti ne tik viršplaninę, bet ir neplaninę produkciją, realizuoti ją savo firminėse parduotuvėse, per užsienio prekybines organizacijas, komisinės prekybos pagrindais (žr.: 5, p. 124).

Prekių gamintojams turi būti suteikta didesnė laisvė numatant savo gamybinę programą, kuri turi remtis tiesioginiais kontaktais su pirkėjais. Daugelio prekių paklausos ir pasiūlos nesubalansuotumas reikalauja aktyvesnės kainų politikos įgyvendinimo. Vertinant ūkinę pramonės ir prekybos įmonių bei organizacijų veiklą, būtina atsižvelgti į mokytojų paklausos, poreikių patenkinimo laipsnį, skatinti darbo kolektyvus už galutinius darbo rezultatus, jų augimą, o ne už formalių planinių rodiklių įvykdymo procentą. Tam, kad prekių gamintojai galėtų atsakyti už gamybos efektyvumą lygi, būtina kai kuriuose gamybos rūšyse ir šakose suteikti jiems teisę savarankiškai nustatinėti kai kuriuos gamybos ir mainų parametrus (konkretų gaminamos produkcijos asortimentą ir jos nomenklatūrą, sutartines kainas, laisvai pasirinkti mainų kontingentus, naudoti savo sandėkus, įsigyti didmeninės prekybos sferoje gamybos priemonių ir kt.).

Toks vertės dėsnio naudojimo formų tobulinimas, kartu stiprinant planingumo elementus valdymo procese, numatytas kai kurių socialistinių šalių ūkio mechanizme.

Tam tikras kryptis galima įžvelgti ir tobuliau naudojant vertės dėsnį kaip darbo paskirstymo tarp visuomeninės gamybos šakų ir rūšių priemonę. Pasirinkdama planinius visuomeninio darbo paskirstymo variantus, socialistinė visuomenė ne tik atsižvelgia į skirtingą poreikių patenkinimo laipsnį, bet ir rūpinasi, kad šie poreikiai būtų patenkinti mažiausiomis darbo sąnaudomis, t. y. atsižvelgia į VBDS lygį. Tiksliai VBDS, sunaudojamų skirtingų prekių gamybai, palyginimas rodo jų kaip skirtingų šakų produktų gamybos tikslingumą. Skirstydami kapitalinius idėjimus, planavimo organai atsižvelgia į tą patį poreikį tenkinančių produktų vertę (palyginamųjų sąnaudų modifikuotą formą), numatomą rentabilumo lygį, vienas kitą pakeičiančių produktų savikainą.

Reguliuojamasis vertės dėsnio poveikis užtikrinant reikiamą proporcingumą pasireiškia tuo, kad prekių gamintojų darbo vykdant planines užduotis skatinimas atliekamas naudojant tokias vertės dėsnio veikimo formas kaip kaina, pelnas, kreditas ir finansai. Vertės dėsnio reikalavimų ignoravimas planuojant ir palaikant reprodukcijos proporcijas sukelia tokius negatyvius reiškinius kaip užsigulėjusios prekės, dalies kitų prekių deficitas, netolygus liaudies ūkio šakų vystymasis, atotrūkis tarp plano ir faktinio gamybos vystymosi, visuomeninio darbo sąnaudų efektyvumo mažėjimas ir t. t.

Ateityje būtina aktyviau naudoti vertės dėsnį formuojant socialistinės reprodukcijos proporcijas, sustiprinti jo optimizuojantį poveikį liaudies ūkio ir šakinių proporcijų formavimosi procese. Tai leis pakelti ekonomikos subalansavimo lygį, priartinti kainas prie VBDS, suvienodinti grynųjų pajamų normą skirtingų rūšių gaminiais. Mat realus kainų priartinimas prie VBDS reikalauja sutartinti daiktines gamybos ir vartojimo proporcijas, pasiekti tokią padėtį, kada tai, kas pagaminama, yra tikrai visuomeniškai būtina. Tokia padėtis laiduoja maksimalų VBDS efektyvumą. Čia kyla klausimas, kokias darbo sąnaudas socializmo sąlygomis reikėtų laikyti visuomeniškai būtinomis.

Vykdant didmeninių kainų reformas, buvo reikalaujama kuo geriau atspindėti kainose VBDS ir tuo laiduoti kiekvienai normaliai dirbančiai įmonei tokį rentabilumo lygį, kuris leistų jai įgyvendinti ūkiskaitą. Rea-

lizuojant priemones, susijusias su veikiančios didmeninių kainų sistemos sutvarkymo tobulinimu, ypač aktualus darosi klausimas, susijęs su jų formavimo bazės (VBDS lygio) pagrindimu. Priklausomai nuo teorijos siūlomų metodų VBDS dydžiui nustatyti konstruojami ir netiesioginiai kainų planavimo metodai.

Analizuodami darbo sąnaudų kiekvienai normaliai dirbančiai įmonei padengimo būtinumą, kai kurie tarybiniai ekonomistai pagrįstai atsisako tradicinio VBDS supratimo kaip vidutinių sąnaudų toje grupėje įmonių, kuriose sukuriama pagrindinė visuomenei reikalingos tam tikros rūšies produkcijos masė (žr.: 8, 12, 15). Tiesiogiai visuomeninės gamybos ir jos produkto prigimtis lemia naujas VBDS pasireiškimo formas, specifinius jų formavimosi ir išmatavimo metodus. Todėl, kaip teisingai nurodoma ekonominėje literatūroje, kiekvienoje gamybinėje grandyje visuomeninės gamybos VBDS reiškiasi ne kaip rinkos fiksuotas vidutinis dydis, o kaip tam tikra faktinių visuomeninio darbo sąnaudų seka (4, p. 32—33). Socialistinė visuomenė visuomeninėmis būtinojo darbo sąnaudomis pripažįsta tą darbo laiką, kuris varijuoja tam tikroje atkarpoje. Atspindėdama objektyvias gamybinių įmonių sąlygas, ši VBDS variacija fiksuojama pagal įmonių grupes. Tačiau sąnaudų pasiskirstymo eilė nėra begalinė. Susiformuoja viršutinė riba, kurią sąlygoja pasiektas visuomeninio darbo našumo lygis, ir apatinė riba, sąlygojama visuomenės poreikių. Tokiomis sąlygomis visuomenė vertina kiekvienos įmonės veiklą, atsižvelgdama į tas ūkininkavimo sąlygas, kurias visuomenė sudarė įmonei, atsižvelgdama į normalias įmonės sąnaudas. Todėl paskutiniųjų metų ekonominėje literatūroje vis plačiau pripažįstamas teiginys, kad normalios individualios įmonių gamintojų darbo sąnaudos turi būti būtinai padengtos. Perėjimas nuo vidutinių vienetinių VBDS, esant prekiniai gamybinių ryšių formai, prie planinių individualių antroje komunistinio gamybos būdo fazėje iš principo yra neginčijamas.

Kita vertus, socializmo sąlygomis visuomeninio darbo produktas išsaugo nemaža esminių prekės bruožų. Todėl ir socializmo sąlygomis darbo sąnaudos suvedamos į vieną bendrą tam produktui dydį, fiksuojamą visuomeniškai būtinų faktinių darbo sąnaudų sekos ribose. Kaina padengia didžiausias ribinės grupės įmonių, įtrauktų į planą, sąnaudas.

Dialektinė visuomeninių ir prekiųjų ryšių formų vienybė, jų susipynimas ir abipusis prasiskverbimas, šioje sąveikoje visuomenei ryšių formai vaidinant pagrindinį vaidmenį, apibūdina vidinį VBDS turinį ir specifines jų formavimosi ypatybes vienaarūšės produkcijos gamyboje. Todėl ir planinė kaina socializmo sąlygomis yra kartu ir piniginė prekės vertės išraiška, ir planinis normatyvas, planinis visuomeninių darbo sąnaudų įvertinimas. Efektyvus kainos kaip vertės dėsnio realizavimo formos naudojimas ūkio mechanizme reikalauja optimaliai atsižvelgti į abi VBDS formas. Kokiu mastu kaina privalo realizuoti šias formas, priklauso nuo veiksmų, turinčių įtakos įmonių individualių darbo sąnaudų formavimosi procesui. Vidutinių darbo sąnaudų kriterijus daugiausia naudojamas tik įvertinant prekių gamintojų ūkinės veiklos efektyvumą, tačiau jis neatsižvelgia į naudojamų gamybos priemonių kokybę. Vertės dėsnio veikimo ribos nusistovi atsižvelgiant į gamybos sąlygas, priklausančias nuo gamintojų veiklos, t. y. grindžiamos jų ekonominiu savarankiškumu.

Vykdamas ekonominį eksperimentą, dabar iš esmės išplėstos įmonių teisės ir galimybės gamybai techniškai modernizuoti, sudarytos sąlygos joms iš nuosavų lėšų vykdyti savo gamybinių fondų išplėstinę reprodukciją. Šios priemonės padidina vertės dėsnio vaidmenį įmonių ekonominėje veikloje, praplečia vidutinių sąnaudų formavimosi procesą, vertinio kriterijaus taikymo ribas ir atitinkamai siaurina diferencinio-normatyvinio kriterijaus naudojimo sferą.

Kartu reikia pažymėti, kad ne tik žemės ūkio, gavybinės pramonės šakų kainų nustatymo praktika, bet ir apdirbamosios pramonės šakų produktų kainos nustatomos nukrypstant nuo vidutinių sąnaudų, kaip kainų nustatymo bazės (žr.: 6, p. 22—24). Pagal galimybes visuomenė atsižvelgia į individualių gamybos priemonių efektyvumo skirtumus siekdama, kad produktų gamintojai galėtų gauti lygias pajamas už kiekvieną lygaus darbo kiekį nepriklausomai nuo objektyvių kolektyvinio darbo panaudojimo sąlygų skirtumų. Tuo tikslu socialistinė valstybė naudoja normatyvus (diferencijuotas kainas, dviejų kainoraščių kainų sistemą, organiškai suderintą su finansinio reguliavimo metodais), kurie nėra vieningi visoms šakoms.

Analizuojant VBDS kaip planinės kainos ekonominio pagrindo problemą socializmo sąlygomis, svarbu atsižvelgti į tai, kad kainos turi būti nustatomos remiantis ne tikrąja verte, bet modifikuota vertės forma, t. y. reprodukcijos kaina. Ši vertės forma yra tiesioginis pagrindas, kuriuo remiantis nustatomos planinės kainos.

Socializmo sąlygomis visuotinis vertės modifikavimo veiksnys (jos prielaida ir materialinių pagrindų) yra nevienodi darbo našumo kitimo tempai skirtingose materialinės gamybos šakose.

Reprodukcijos kainos esmė yra tai, kad gryniosios pajamos įtraukiamos į produkcijos savikainą proporcingai darbo užmokesčio sąnaudoms ir gamybinių fondų vertei, tačiau priskaitymų norma gamybiniais fondams ir darbo užmokesčio sąnaudoms imama skirtinga.

Reprodukcijos kainą galima pavaizduoti taip:

$$RK = MS + DU + (DU \times K_1) + (K_2 \times GF);$$

$$K_1 = \frac{P_1}{DU}, K_2 = \frac{P_2}{GF}.$$

Cia RK — reprodukcijos kaina, MS — materialinės sąnaudos, DU — darbo užmokesčio sąnaudos, GF — gamybinių fondų vertė, K_1 — pelno prieskaitos darbo užmokesčiui normatyvas, K_2 — pelno prieskaitos gamybiniais fondams normatyvas, P_1 ir P_2 — bendrosios pelno masės dalys.

Objektyvaus veiksnio įtaką darbo našumo kitimui galime analizuoti remdamiesi darbo aprūpinimo gamybiniais fondais ir produkcijos fondadailumo rodikliais. Todėl ir įvedame į kainos modelį šiuos dydžius, nors jie ir netiesiogiai atspindi darbo našumo pasikeitimus. Gamybiniai fondai turi įtakos darbo našumui ir todėl lemia sukuriama šakoje pridėdamojo produkto vertės dydį. Į papildomai sukurtą pridėdamojo produkto vertę būtina atsižvelgti priskaičiuojant kainoje pelną proporcingai gamybinių fondų vertei. Normatyvai, pagal kuriuos viena dalis pelno įskaitoma į kainą proporcingai gamybinių fondų vertei ir kita dalis — proporcingai darbo užmokesčio sąnaudoms, nustatomi pagal tai, koks darbo jėgos ir gamybinių fondų vaidmuo didinant darbo našumą. Grynojo produkto prieaugio dalys, gautos geriau panaudojus darbo jėgą ir gamybinius fondus, pagal savo dydį yra tokios pačios kaip ir užtikrinant darbo našumo augimą.

Reprodukcijos kaina yra vertinės ir gamybos kainos koncepcijų sintezė (žr.: 7, p. 313).

Socializmo sąlygomis mainų ekvivalentiškumas turi būti užtikrinamas naudojantis reprodukcijos kainomis, kurios sudaro galimybę vykdyti išplėstinę reprodukciją darbo ir fondų imliose šakose tokiu mastu, kokio reikalauja visuomenės poreikiai. Kaip teisingai nurodo čekų ekonomistas M. Sabolčikas, pelno norma turi atitikti du pagrindinius reikalavimus: būti atskirų gamybos veiksmų efektyvaus panaudojimo norma ir tokiu būdu išreikšti reprodukcijos proceso visuomeninio efektyvumo

laipsnį; kartu pelno norma turi užtikrinti sąlygas socialistinės išplėstinės reprodukcijos poreikių patenkinimui (14, p. 68).

Kainos turi būti nustatomos remiantis visuomeniškai būtinomis reprodukciniėmis sąnaudomis, kurios atsižvelgia į kapitalinių įdėjimų gamybai vystyti apimtį, būtiną visuomenės poreikių patenkinimui.

Reprodukcijos kainų naudojimas sudaro geresnes galimybes aprūpinti išplėstinės reprodukcijos procesą piniginėmis lėšomis, sukurti palankias finansinių ir kreditinių svertų veikimo sąlygas. Be to, žemės ūkyje ir gavybinės pramonės šakose į reprodukcijos kainą būtina įtraukti pelną, fiksuojantį rentinių pajamų dydį.

Visuomeninės gamybos efektyvumo didinimas reikalauja naudoti šakose du pelno dydžio nustatymo kainoje normatyvus (proporcingai gamybiniam fondams ir darbo užmokesčiui).

Tačiau dabar nustatant konkrečių rūšių gaminių didmenines kainas apdirbamojoje pramonėje, rentabilumo lygis daugiausia apskaičiuojamas kaip pelno santykis su produkcijos savikaina atskaičius iš jos sunaudotų žaliavų, medžiagų, kuro, energijos, pufabrikatų ir komplektuojamų gaminių vertę. Tokios kainų formavimo praktikos plitimas reiškia, kad pelnas kainoje formuojamas proporcingai naujai prijungtos vertės dydžiui ir perskirstomas žymia dalimi darbo užmokesčio imlios produkcijos naudai nepriklausomai nuo darbo techninio aprūpinimo. Amortizacija neatspindi viso darbo laiko, įkūnyto bendroje naudojamų gamyboje darbo priemonių masėje. Vystantis socialistinei visuomenei, didėja skirtumas tarp sunaudojamų ir panaudojamų darbo priemonių, tarp einamųjų sąnaudų (savikainos) ir kapitalinių įdėjimų gamybiniam fondams formuoti.

Esama pelno formavimo didmeninėse kainose tvarka ypač nepriimtina šakose, kuriose atskirų gaminių fondaimlumas skiriasi nuo vidutinio šakinio. Tokia tvarka veda prie to, kad skaičiuotinis pelnas, o kartu su juo ir ekonominio skatinimo fondų apimtis vienam darbuotojui yra tuo mažesni, kuo didesnis produkcijos fondaimlumas. Naudojant šį rentabilumo lygio nustatymo metodą, silpnėja įmonių suinteresuotumas pagrįstam jų kooperavimuisi ir specializavimuisi ryšiuose su kitomis įmonėmis. Siekiant panaikinti minėtus trūkumus, nurodytose gamybos šakose ir rūšyse tikslinga nustatyti kainas remiantis reprodukcijos kaina.

Formuojant reprodukcijos kainas, būtina žinoti atskirų produkcijos rūšių gamybos fondaimlumą (žr.: 3, 9, 10). Šiuo metu kol kas dar nėra mokslinškai pagrįstų normatyvinių fondaimlumo rodiklių nustatymo metodų, susijusių su pagrindiniais gamybiniais fondais. Tolesnis lyginamojo gaminių fondaimlumo nustatymo metodikos tobulinimas ir praktinis jos pritaikymas yra pagrindinė kryptis, užtikrinanti tikslesnę VBDS konkrečių produktų gamybai kainose apskaitą. Kartu reikia pažymėti, kad rentabilumo lygio konkretiems gaminiams metodų parinkimo klausimas turi būti sprendžiamas konkrečiai, atsižvelgiant į atskirų pramonės šakų specifiką.

Siuolaikinėmis sąlygomis socialistinė visuomenė realizuoja dalį pridedamojo produkto ne tiesiogiai sukūrus produktą įmonėje, o realizuodama galutinės paskirties produktus (išskyrus keletą tarpinės paskirties produkcijos rūšių).

Didmeninės kainos yra žemesnės už vertę, o vartojimo reikmenų kainos padidėja aukščiau realios visuomeninės vertės. Didmeninėse kainose ne tik pridedamasis produktas, bet ir visi kiti sudedamieji vertės elementai (c, v) yra objektyviai mažesni už jų tikrąją reikšmę (žr.: 6, p. 27—28).

Dviejų kainų lygių egzistavimas neleidžia nustatyti faktinių darbo sąnaudų, neigiamai veikia reprodukcijos proporcijų subalansavimą. Todėl, kaip pagrįstai nurodoma ekonominėje literatūroje, vieningo kainų

lygio nustatymas leistų tiksliau atspindėti jose realias visuomeninio darbo sąnaudas, pasiekti reikiamą mainų ekvivalentiškumą (žr.: 11, p. 19).

Siame straipsnyje mes stengėmės panagrinėti tik kai kurias vertės dėsnio naudojimo formų vystymosi kryptis tobulinant brandaus socializmo ekonomikos ūkio mechanizmą. Analizė rodo, kad vertės dėsnis vaidina svarbų vaidmenį planinių proporcijų realizavimosi, jų koregavimo metu, turi įtakos dalinių proporcijų formavimuisi, skatina gamybos efektyvumo augimą ir geresnį visuomeninių poreikių patenkinimą. Kartu brandaus socializmo ekonomikoje dar slypi nemažai nepanaudotų galimybių vertės dėsnio vaidmens ekonomikos intensyvinimo procese didinimui. Tobulinant išvystyto socializmo ūkio mechanizmą, būtina realizuoti šias galimybes ūkinėje praktikoje.

L I T E R A T O R A

1. Leninas V. Socializmas naikinamas dar kartą.—Pilnas raštų rinkinys, t. 25.
2. Andropovas J. Karlo Markso mokymas ir kai kurie socializmo statybos Tarybų Sąjungoje klausimai.—Komunistas, 1983, Nr. 4.
3. Войтешенко Б. С. Учет удельной фондоемкости при планировании цен.—Донецк, 1980.
4. Городецкий Е. С. Общественно необходимое рабочее время и проблемы планового ценообразования в условиях развитого социализма.—М.: Высшая школа, 1979.
5. Евстигнеев Р. Совершенствование хозяйственного механизма в европейских странах — членах СЭВ.—Вопросы экономики, 1981, № 4.
6. Ефремов В. А. Проблемы определения общественно необходимых затрат труда при социализме.—Изв. АН СССР. Сер. экон., 1982, № 5.
7. История политической экономии социализма. 2-е изд., перераб. и доп.—Л.: Издательство Ленинградского университета, 1983.
8. Карнаухова Е. С. Учет затрат общественного труда.—М.: Наука, 1973.
9. Ковалевский Г. Т. Закономерности образования стоимости при социализме.—Минск: Наука и техника, 1982.
10. Коровина З. П., Игольников Г. Л. Удельная фондоемкость продукции.—М.: Экономика, 1972.
11. Кронрод Я. Совершенствование механизма хозяйствования и закон стоимости.—Вопросы экономики, 1984, № 5.
12. Плотников К. Н., Гусаров А. С. Современные проблемы теории и практики ценообразования при социализме.—М.: Наука, 1971.
13. Правоторов Г. Б. Стоимостные категории и способ производства (проблемы теории и методологии).—М.: Мысль, 1974.
14. Саболчик М. Цены в системе планового управления.—М.: Экономика, 1981.
15. Экономические основы плановой цены при социализме/Отв. ред. А. И. Кащенко.—Ярославль: Ярославский государственный университет, 1977.

Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universitetas Politinės ekonomijos katedra

Redkolegijai įteikta
1984 m. gruodžio mėn.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАКОНА СТОИМОСТИ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛИЗМА

Л. НЯУРА

Резюме

При разработке мер по совершенствованию хозяйственного механизма необходимо исходить из законов развития экономической системы социализма. В статье на базе научной оценки реальных сфер и глубины регулирующего действия закона стоимости с новым социальным содер-

жанием выявляются конкретные формы его использования через инструмент цены для установления пропорций в планах и их сбалансированности. Автор критикует точку зрения, согласно которой в социалистической экономике действие закона стоимости не оказывает влияния на формирование пропорций народного хозяйства, и доказывает, что и при социализме величина стоимости продукта выступает в качестве дополнительного критерия при нахождении рациональной структуры между общественными потребностями и наличными ресурсами.

В статье развигается положение о том, что в ходе дальнейшего совершенствования хозяйственного механизма необходимо преодолеть неэффективность централизации в регулировании ряда экономических процессов, шире использовать закон стоимости, особенно в отраслях, производящих предметы потребления. Выявляется двойственная природа плановой цены, отмечается, что высокоэффективное использование цены в качестве формы реализации закона стоимости предполагает оптимизацию учета как стоимостной, так и непосредственно общественной формы общественно необходимых затрат труда.

В заключение дается анализ цены воспроизводства, обосновывается необходимость ее применения при установлении оптовых цен на конкретные виды изделий обрабатывающей промышленности.